

A kép előterében húzódó dombtetőn, a faházikótól jobbra található Oltariszka várának helye
(Fotó: Keserű László)

Karczag Ákos

Fellelhető-e még Oltariszka vára?

Jobbára már csak a szlovák népmesékben olvashatunk Oltariszka váráról, melyben egykor „a gonosz lovagok laktak”. De vajon valóban magába temette az erdő, ahogy azt Potemkin Ödön másfél évszázada állította? Milyen korú és mekkora kiterjedésű lehetett? A különféle mendemondák és a rendelkezésre álló irodalom összegzését, valamint a terepbejárást követően kijelenthető, hogy a Csergő-hegység bércei között még ma is lokalizálhatók e vár nyomai.

Az Oltárkő, valamint Oltariszka várának helyszíne a Lysa-hegy közelében, turistatérképen

A vár első felbukkanása a szakirodalomban Potemkin Ödön 1863-ban, Pesten megjelent Sáros vármegye leírása című kötetéből ismert. Eszerint az „Oltariszkai vár a péchújfalusi hegységben igen magas helyen épült, ma már a helye is alig ismerhető meg. Ezt szinte a templomosok bírták, kiknek elenyészttével vadon erdővé vált” (39. old.). A templomos lovagok kapcsán a szerző utóbb még hozzátette, hogy azok az „Oltariszkai várban is laktak, mit Fessler is említ. Ezen hatalmas rend elenyészttével Ádámföldét Ádám, Hradiskót és Oltariszkát Perényi, Zsegnjét pedig Keczer nyerte adományul” (72. old.).

Potemkin nyomán Tuhrinszky Károly is feltűntette Oltariszkát 1899-ben, a Sárosvár történetéről írt tanulmányának várlistájában (5. old.). Tóth Sándor a Sáros vármegye monográfiája című munkájában lényegében átfogalmazta Potemkin sorait (II. 248.), elnagyolt leírása, illetve felületessége miatt utóbb Iványi Béla élesen bírálta a szerzőt (Századok, 1910. 755.).

Soós Elemér az 1910-es évek elején, a Magyarország várainról készült hatalmas terjedelmű kéziratának munkálatai során elsőként próbálta beazonosítani Oltariszka helyszínét. A pécsújfalusi hegyláncolat északkeleti részét, illetve a Csergő-hegységet ábrázoló katonai térképek szelvényeit tanulmányozva úgy vélte, „Fekhetett ez a vár közvetlenül Péchújfalvatól

délre, vagy Hőnig körül, hisz utóbbi is a péchújfalusi hegységben van. ... Legvalószínűbbnek azt tartom, hogy Hradiszko a mai Radoskő helység felett, vagy a két Hradské egyike Oltariszka várának helye” (OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 3105. XIX. 161.).

Soós Elemér sejtéseivel ellentétben azonban Oltariszka nem azonos az Eperjestől 18 km-re, északra települt Radoskő (Hradiskó) falu fölött található várhellyel. Felkutatásához az első fogódzót valójában a költő Tompa Mihály verse szolgáltatja, amelyre már a fentebb említett Tóth Sándor is felfigyelt (III. 662, 674.). Tompa Mihály 1844. szeptember elejétől 1845. június végéig Péchy Tamás nagybirtokos fiainak nevelőjeként Eperjesen, a Fő utca 60. szám alatt lakott, és szabadidejében gyakran kirándult, utazgatott a környéken. 1844 őszén tanítványaival Pécsújfaluban időzve érdekes legendát jegyzett le egy elvetemült főúrról és annak váráról, valamint a közelében lévő, és a tatárjáráskor védelmet nyújtó Oltárkőről. Rövidesen feldolgozta a hallottakat Oltárkő című romantikus versében, amely először 1846-ban jelent meg.

Tompa leírása szerint az Oltárkőn a „szittyia ősök” emeltek falat a Hadúrnak, hogy ott áldozatot mutathassanak be számára, majd verse végén szintén utal rá, hogy ott „Pusztult magányban áll a régi fal”. Bár a versben az Oltárkő és a vár határozottan elkülönül, a falazat említése kapcsán fölmerülhet, hogy Oltariszka vára eredetileg az Oltárkőn, illetve annak környezetében állhatott. Ezért érdemes először közelebbről megvizsgálni az Oltárkő szikláját és közvetlen térségét.

De hol is van ez a bizonyos Oltárkő? Pécsújfalutól (Pečovská Nová Ves) keletre, kb. 4,5 km-re, a Somkapatok (Drienický potok) völgyében található a hosszan elnyúló Felsősom (Drienica) község, amelyhez Kisszeben (Sabinov) északnyugati végéből autót vezet. A műút áthalad a településen, és a patak völgy mentén felkanyarog a község északi végétől 3 km-re, északkeletre létesített Hotel Sport épületéig. Az itt becsatlakozó zöld jelzésre térve, a szállodától mindössze 600 méternyi gyaloglás után a Lysa 1068 méter magas csúcsához érünk. A jelzésen továbbindulva kelet felé, 200 méter múlva feltűnik az 1049 méter magasságban lévő Oltárkő (Oltar kamen), és az ott épült 21. századi fakápolna.

Az Oltárkő sziklája lényegében egy tekintélyes méretű, lemezes rétegződésű homokkötömb, amely a harmadidőszaki hegységképződési folyamatok során a környező felszín fölé emelkedett; a közelben lévő Oltárkő-barlang (neve 2010-től hivatalosan ismét Zsiványlyuk barlang, szlovákul: Jaskyňa Zbojnická diera) vagy a Csiszolókő-szikla (Brúsny kamen) esetében ugyancsak jól megfigyelhető a földkéreg mozgása által hajdan létrejött gyűrődés, rétegződés.

Az Oltárkő első említése Johann Matthias Korabinsky 1786-ban megjelent Magyarország földrajzi, történeti és terménylexikona című, német nyelvű munkájából ismert (851. old.). Ezt követi a már idézett Tompa Mihály-féle versfeldolgozás.

A legendától övezett Oltárkő-szikla a kápolna alapozása során, a számottevő mértékű feltöltést követően jóval kisebb lett és jellegtelenné vált, a belevéselt régi feliratok sem látszanak már (Fotó: Karczag Ákos)

Tompa Mihály költő portréja az 1840-es évek második feléből

A Zsiványlyuk-barlang 700 méterre, nyugatra található az Oltárkőtől. Bohuš Nosák-Nezabudov 1847-ben tévedésből Oltárkő-barlangnak nevezte leírásában, mely ezután rajta ragadt és csak 2010-től kapta vissza régi nevét. (Fotó: cergov.sk, Martin Rožkanin szívességéből)

Husziták áldozása az erdőben (Carl Friedrich Lessing festménye, 1836). A helyi tradíciók szerint hasonló jelenetek játszódhattak le az Oltárkőnél is a 15. század közepén.

Bohuš Nosák-Nezabudov szerint (Orol Tatránski II. 1847/56. sz. 443. old.) Felsősom falu fölött „az Oltárkő nevű barlang Kisszeben lakosait napjainkig emlékezteti a mongolok támadására Magyarország ellen. Állítólag oda menekültek a sárosiak a környező falvakból, és oltárt építve körülötte imádkoztak, hogy az Úr a vad tatároktól megszabadítsa őket.” (Itt a jelenleg Zsványlyuk-barlangnak nevezett üregről van szó.)

Viliam Zahatňanský a Csergő-hegység turisztikai útikönyvének (Čerchovské pohorie. Turistický sprievodca ČSSR. Bratislava, 1964.) 145. oldalán ugyancsak említi: „Oltárkő, hatalmas kő a Lysa csúcsán, nem messze az út menti keresztől, amelyet a pogány bálványimádás mondái öveznek. Egy másik regeváltozat a husziták istentiszteleteiről szól.”

Ján Turlík cikkében (Krásy Slovenska 1973/8. 361. old.) leírja, hogy „a látogató figyelmét nem kerülheti el az egyedülálló vándorkő, amelyet emberemlékezet óta Oltárkőnek neveznek. A történelmi feljegyzésekből megtudjuk, hogy ezen a helyen husziták gyülekeztek a 15. században.”

Jozef Ďurček könyvének (Ďurček, J.: Čergov. Branisko. Bratislava, 1991.) 177. oldalán az olvasható, hogy az „Oltárkő hasábforma szikla a Lysán, a pogány és huszita istentiszteletek legendáival övezve.”

Az Oltárkő közelében a hegyimentők Lysa körzeti csapata által 1990-ben felállított fatábla a korábbi

leírások és a falusi mendemondák egyfajta keveréke: „Az ismert iratok szerint ezt a helyet Oltariszka néven említik, amelyet már 1200 előtt a Templomosok rendje épített ki a Pécsújfalva területéhez tartozó erdőben. A templomosok távozása után az erődítés megsemmisült. Szájhagyomány útján maradt fenn, hogy a huszita seregek Sáros vármegyében való tartózkodásuk idején (a 15. század közepén), majd a protestánsok az Oltárkőhöz jártak istentiszteletre a Csergő-hegység kisszebeni és a bártfai oldaláról.”

Az eddigiekből világosan kitűnik, hogy az Oltárkő már régóta ismert. Nem kizárható, hogy a pogány korban kultikus helynek számított, a tatárjáráskor (1241–1242) az ún. menedékkövek egyike volt, és talán a husziták is ott tanyáztak az 1400-as évek közepén. Mindezek a vélekedések azonban nincsenek alátámasztva korabeli történelmi adatokkal, csak elbeszélésekből és legendákból hagyományozódnak generációról generációra, illetve a különféle feltételezéseket, megállapításokat vették át egymástól a szerzők.

1835 után, amikor görög katolikus plébánia létesült Felsősom faluban, a közeli kis szórvány hegyi települések, Baranie és Ambrusfalva (Ambrušovce) számára minden évben, a nyári hónapokban szent liturgiát tartottak az Oltárkőnél. A második világháborút követően az istentiszteletek bemutatása abbamaradt. A hagyományt 1956-ban Eugen Jakubiv újította meg, de a pártállami rendszerben kezdeményezését hamar elnyomták. Baranie gyülekezete 1970-ben szűnt meg, miután a település utolsó lakosai is elköltöztek, Ambrusfalva pedig tanyává zsugorodott. Az istentiszteletek hagyományát csak 2000-ben elevenítették fel újra.

Már az 1960-as években megfogalmazódott az Oltárkő mellett létesítendő kápolna gondolata. E célból 1968-ban, a szocialista rendszer enyhülésének időszakában, Felsősomban és a környező településeken adománygyűjtést folytattak, melynek során 14 000 csehszlovák korona gyűlt össze. Az Oltárkőnél 1969. július 13-án, Felsősom lakosainak részvételével megtörtént a leendő kápolna alapjainak szimbolikus kiásása, az 1968 augusztusát követő politikai rezsim azonban ellehetlenítette a kivitelezést. Évtizedekkel később, 2001. május 17-én, Felsősom falu szélén Ján Malcovský és Vincent Sedlák irányításával megkezdődött a fakápolna felépítése, majd elkészülte után szétszedték és átszállították végleges helyére, az Oltárkőhöz, ahol 2001. augusztus 12-én, az Úr Színeváltásának tiszteletére szentelték fel.

Az Oltárkő-szikla jelenleg 4 méter hosszú és 1,5–1,8 méter széles, magassága 1–2,5 méter. A közelmúltban még sokkal látványosabban kiemelkedett a környező felszín fölé, de a kápolna építése során kavicsal és homokkal jelentős mértékben körülszórták, feltöltötték. A sziklán régebben állítólag különböző feliratok, ősi jelek és szimbólumok, sőt rovásfeliratok is látszottak. Ezek legtöbbje mára annyira lekopott,

Az Oltárkőn létesített kápolna ősszel, napjainkban (Fotó: cergov.sk, Martin Rožkanin szívességéből)

illetve megrongálódott, hogy gyakorlatilag olvashatatlaná vált.

A leírásokban emlegetett őskori használat, tatárjáráskori menedék vagy huszita táborhely kapcsán felvetődhet, hogy megerődítették a sziklát, illetve közvetlen környezetét. Erre utaló egyértelmű nyomokat azonban ottjártunkkor nem figyeltünk meg, holott a kápolnának helyet adó ovális formájú, sziklás domb kétségkívül alkalmas lehetett volna egy kisebb erősség létrehozására, melyre az Árpád-korban számos példát találunk. Nincs nyoma a Tompa Mihály versében emlegetett ősi falazat meglétének sem (mely valószínűleg csupán a költői fantázia terméke).

Az Oltárkőn tehát nincs felszíni maradványa várnak és valószínűleg soha nem is volt itt erődítés. A nevezetes sziklától 800 méterre, északkeletre, a Lysá hora nevű részen azonban létezik egy eddig nem kutatott domb, amely Kočí zamek, azaz Kočí-kastély néven ismert. Megközelítése nem nehéz, de részletes turisztakép szükséges hozzá; a lelőhelyet 2019. május 2-án Keserű Lászlóval kerestem fel. Az Oltárkőhöz vezető zöld jelzésen továbbhaladva keletnek, kb. 500 méter után elérjük az 1063 méter magasságú Okružhla-hegy lapos kiemelkedését. Az Okružhla-hegy északi nyúlványán, annak legmagasabb pontjától 300 méterre, északra található az észak-déli irányú várdomb (tszfm. 1046 méter), melyhez földút vezet. A várdomb déli peremére felvezető földút áthalad a várterület délkeleti részén, és észak felé visz tovább a hegynyúlványon.

A várról megbízható történeti adatok nem ismeretesek, területéről korhatározó lelet eddig nem került elő. Létesítésének kora tehát bizonytalan, őskori vagy középkori eredete egyaránt elképzelhető. A várdomb tágabb környezetében is mindössze egyetlen jelentősebb régészeti lelet ismert: Vojtech Budinský-Krička a Baranie és Ambrušovce nevű erdei szórványtelepülésektől délnyugatra, a Lysa lejtőjén, 950 méter magasságban kézimalom felső és alsó kövének előkerüléséről tett említést, melyekre Jozef Potoček talált rá erdőjárás közben. Budinský-Krička szerint ez a kézimalom analógiák alapján a 9–10. századra datál-

ható, és talán egy elpusztult közeli szláv településhez köthető (AVANS 1980. Nitra, 1981. I. 35–36, II. 334.), de ez a telep napjainkig nem került elő. Az a szárazon rakott támfallal kialakított út pedig, amelyet a helyiek „rejtélyes útként” emlegetnek, és amely Baranie falu temetőjéből a település fölötti gerincen halad végig az Okružhla-hegy irányába, nagy valószínűséggel kora újkori eredetű. A környéken talált leletekből sem lehet tehát a vár fennállásának időszakával kapcsolatos jelentősebb következtetéseket levonni, ezt csak egy jövőbeni régészeti kutatás tisztázhatja.

Ami a templomos lovagrend itteni birtoklását illeti, a hiteles írott források szerint a Magyar Királyság északi területein a templomosoknak nem volt egyetlen vára sem! A 19. század során azonban az ismeretlen eredetű, titokzatos romok, várhelyek egy részét minden megalapozottság nélkül előszeretettel kötötték a „vörös barátokhoz”, pontosabban a templomosokhoz, ebbe a körbe tartozott Oltariszka vára is.

A szabálytalan alaprajzú, hozzávetőleg észak-déli irányú vár árkokkal is védett belső területének hossza 47 méter, szélessége kb. 23–24 méter. A déli szélén húzódó 8–13 méter szélességű és alig fél méter mélységű árok most is kivehető a dél-délnyugati oldalon mintegy 20 méter hosszúságban, délkeleti része valószínűleg a földút létrehozásának idején megsemmisült.

Ez a mendemondától elhíresült régi út a vár közelében vezet el. Eredetéről és koráról megoszlanak a vélemények. (Fotó: Drienican.sk, Igor Birčák szívességéből)

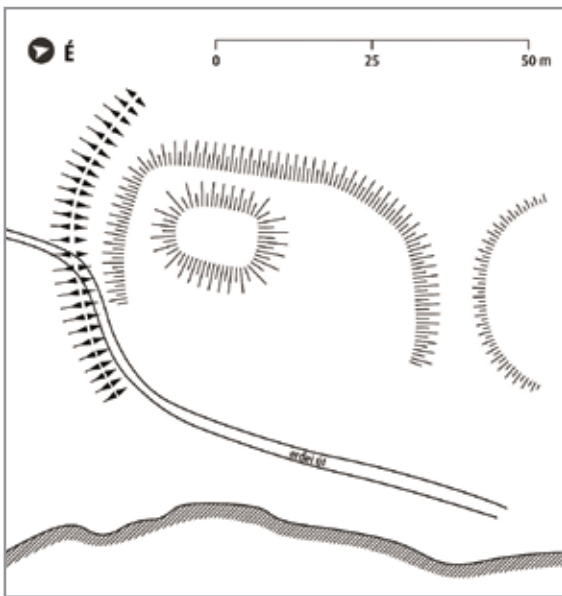
Oltariszka várdombja dél felől (Fotó: Keserű László)

Festmény a rablólovagá lett Jan Muskatáról (a Muszynában egykor meglévő, 1945-ben elpusztult 17. századi kép 19. századi másolata, Michał Woźniak gyűjtéséből)

Oltariszka (Kočí zamek) várának alaprajza (Keserű László felmérési vázlata)

A vár árka és sánca már alig észlelhető (Fotó: Keserű László)

A vár belterületének délnyugati részén kb. 1 méter magasságú, platószerű ovális kiemelkedés látható, mely északi irányban elnyúlik, megvékonyodik. Tőle keletre a várterület enyhén keleti irányba lejt. A vár nyugati oldalán árok nyomai nem észlelhetők, itt a meredek hegyoldal elegendő védelmet biztosított. Az északi oldalon 1,5 méter mély és 12–15 méter széles, árokszerű horpadás választja le a várterületet az északi irányban folytatódó hegynyúlványtól. A keleti oldalon ároknak nincs nyoma, feltehetőleg elpusztult. A vár területe részben fás, bokros térség, felszínén több helyen kisebb összehordott kőhalmok figyelhetők meg.

A vár „Oltariszka” elnevezése nyilvánvalóan a közeli Oltárkőről tevődött át erre a helyre. Felsősom 1910-ben túlnyomórészt még ruszin és magyar lakosai is ezen a néven ismerték. 1949-ben, az intenzív szlovákosítás időszakában a falu korábbi szlovák nevét (Šoma) Drienicára változtatták. Számos dűlőnév is megváltozott, a Kočí zamek elnevezés 1952-ben tűnik fel először. A közelmúltban megjelent Felsősom falumonográfia (Ernst, Alexander: Drienica v premenách času 1332–2012. Prešov, 2012.) írója is leszögezi azonban könyve 134. oldalán, hogy a várhely nem más, mint a Potemkin által is emlegetett Oltariszka.

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a Lysa-hegy környékén élő titokzatos lovagokról és várukról szóló legendának két változata ismert. Az egyik Pécsújfalu térségéből származik, amelyet Tompa Mihály „Oltárkő” című versében örökített meg. A másik monda Felsősom faluban napjainkig hallható a helyi lakosok elbeszéléseiből. Utóbbi változat nagytermetű lovagokról szól, akik rendszeresen kirabolták a környező falvak népét, és területük határait kereszttekkel jelölték, amelyeket sziklába és fába véstek. Öreg helybéliek szerint az Oltárkőbe vésvé is látható volt valaha egy ilyen ősi kereszt.

E legendának valós alapját képezheti Jan Muskata (†1320) krakkói püspöknek és zsoldosainak története. A sziléziai származású, gátlástalan és hatalomvágyó Jan Muskata a cseh királyok feltétlen híveként Csehország uralma alá kívánta juttatni a Lengyel Királyságot, és II. Vencelt támogatva 1294-ben egészen a krakkói püspöki székhöz jutott. Esküdt ellenségének, I. (Łokietek) Ulászló lengyel királynak azonban végül sikerült megszilárdítania trónját és 1308-ban Jakub Świnka érsekkel közösen megtörték Muskata hatalmát, illetve elvették püspöki méltóságát. A száműzött és időlegesen rablólovagá vedlett Muskata bujkálásra kényszerült. 1311-től néhány évig a lengyel földön lévő Muszynában rejtőzködött, közel a Magyar Királyság északi határaihoz. Időnként betört Sáros vármegyébe dűlni, fosztogatni, mindenre elszánt német zsoldosokból álló kíséretével. Ernst Alexander falumonográfiája szerint (135. old.) lehetséges, hogy a Lysa-hegy tájékán élő lovagokról szóló legendák Jan Muskata alakját idézik fel, aki olykor egészen a Csergő-hegységig portyázott rablócsapatával. 🍷